

УДК 271.222(497.11)-726.1-36-76:929 Сава, свети

DOI: 10.5937/sabornost1913131A

Оригинални научни рад

Живојин Андрејић*

Центар за митолошке студије Србије, Рача

Посебан монашки статус светогорског келиота Сава, његов карејски печат и неоправдане оптужбе Димитрија Хоматијана

Abstract: У раду се упозорава на посебан монашки статус Св. Сава после изградње келије са црквом и конаком у Кареји, пре 1196. године, чиме је постао келиот карејски. Упозорава се и да су Карејске келије грађене или су их понекад закупљивала лица која су имала знатно порекло. Замонашивши се, живели су у њима од властитих средстава, бирали овај или онај начин монашког живота, ослобођени рада, имала право на посебну исхрану, кочије и монашку и другу пратњу, уживање слободе кретање уз обавезу да се јаве само карејском проту и бављењем световним и црквеним питањима своје владарске породице из које потичу. Сава је као келиот и старешина своје Карејске келије био њен законски заступник, добио право да учествује у Светогорском сабору и право на сопствени печат. На основу тог права је сачинио и Типик за своју келију којим је регулисан живот осталих монаха у њој и оверио својим печатом са монограмом „Сава“. Такође, упозорава се на било какву оправданост оптужбе охридског архиепископа Димитрија Хоматијана према архиепископу Сави I.

Key words: Растко, монах Сава, Ватопед, Хиландар, Кареја, карејска келија, келиот, Карејски типик, печат келиота Сава.

После одласка у Свету Гору и замонашења у манастиру Ватопеду млади монах Сава, некадашњи принц Растко, најмлађи син српског великог жупана Стефана Немање, са осталом сабраћом, упражњавао је прописане облике живота и послушања, практиковао строги пост, молитве и ноћна бдења, испољавао кроткост и ревност, умртвљавао и мучио тело тако што је ходао бос по камењу, одевао грубом власеницом и излагао мразу. Пошто је био млад послушник, посећивао је усамљенике у млчаницама и пустињама. Затражио је дозволу од игумана да посети манастире, успне на врх планине Атос и види како живе усамљеници. Теодосије истиче Савин привилегован статус јер многи не добијају могућност да их виде и добију благослов. Сава је ишао и корак даље, затражио је од игумана да се придружи пустиножитељима. Међутим, одбијен је јер не „приличи да

* mitcentar@mts.rs

се онај који није утврдио ноге послушношћу на корену првог степена општежића дотиче врх ћутања и усамљеништва, и да пре времена живи по својој вољи. Ни по времену ни по узрасту теби не приличи да нешто тако сада иштеш...“ (Теодосије тврди да се Сава „сећаше и првога свога распетога живота у Светој Гори, ропскога служења са смерношћу, младићког страдања, босонога хођења, прљавих власених рубина, неумивања, ноћног стојања, поста друговањем непрекидана, молитве чисте калом богатства несмућиване, из света изласка умом и ка Богу узласка...“ (Теодосије, 1990, стр. 24–25, 113) Сматра се да је Сава, вођен потребом за таквим духовним усамљивањем, саградио испосницу у Кареји у коју ће се много пута повлачити. Доментијан тврди да је она саграђена на месту које је „пресветло и изванредно, украшено по подобију рајском сваким лепотама“ (Доментијан, 1938, стр. 96)

Сви извори јасно упућују да је Сава неке периоде свог живота провео у најзначајнијим средиштима монашке аскезе свога доба. Али, „карактер Савиног пустиножителства одредила је околност да је он био изданак владарске породице, поглавар цркве... У свим овим случајевима, Сава је приман као званична личност, са највишим почастима, примереним његовом пореклу и рангу... Према томе, када је о Сави реч, може се говорити о једној врсти ‘аристократског еремитизма’, који је цветао на Атосу у средњем, а нарочито позном византијском раздобљу“ (Поповић, 2002, стр. 75) Сава је био присталица уравнотеженог облика аскетизма, без екстремних захтева и поступања. (Богдановић, 1968, стр. 15)

Сва промишљања о игуману Хиландара и карејском келиоту Сави, морају се заснивати и на поимању устројства овог српског манастира на Светој Гори Атоској. Изградња манастира Хиландара имала је посебан значај за српску владарску кућу и потоње неговање државне и идеолошке доктрине. Хиландар је у том смислу имао посебан положај јер је био једини српски манастир саграђен „на светој земљи византијског монаштва“ и на територији Ромејског царства „са фактичким статусом такозване царске лавре, односно манастира који се налази под царском заштитом“. Хиландар је био саграђен тек сагласношћу цара Алексија III Анђела, таста Стефана Немање II /Првовенчаног/, и на основу његових повеља. Првом повељом, с почетка 1198. године, напуштени манастир Хиландар предат је манастиру Ватопеду у коме се подвизавао монах Сава /српски принц Растко/. Другом повељом из јуна исте године цар је нови манастир — српски Хиландар — ставио под управу монаха Саве и његовог оца, монаха Симеона /бившег српског владара, великог жупана Стефана Немање/ са наменом „да служи као прибежиште монасима српског рода“. (Максимовић, 2000, стр. 9–11) Трећом повељом коју је издао цар Алексије III Анђео монаху Сави, јуна 1199. године, манастиру Хиландару је дато право да поседује лаћу носивости 1000 модија са правом да слободно плови, као и да се њоме тргује

и посећују луке и места на обалама тема Волерон, Стримон и Солун без плаћања свих облика такси за пристајање и сидрење, таксе на утовар и истовар робе, таксе на морнаре и десетине на робу која је намењена манастирским потребама. (Oikonomides, 2000, стр. 29–33)

После јуна месеца 1198, а пре фебруара 1199. године уследио је четврти акт, даровна повеља монаха Симеона Немање, која одређује да је Хиландар српски манастир и ктиторија у наслеђу српске владарске породице Немањиног колена. На повељи је крст и потпис Симеона /монаха/ и златан печат са текстом на грчком: „Печат Стефана великог жупана Немање“. (Мошин, Ћирковић, Синдик, 2011, стр. 67–69) Примећено је да, као монах, Симеон Немања није могао „формално узевши“ да изда овакав владарски акт „а поготову не би смео, како је то овде учињено, да га овери златним печатом, резервисаним за најсвечаније повеље византијских царева“. (Максимовић, 2000, стр. 11)

Имајући у виду самосвојност српског манастира Хиландара на Св. Гори у контексту идеолошког владарског програма српских владара у истицању самосвојности државе на томе правцу је уследила и изградња келије монаха Саве и хиландарских келија у Кареји.

*

Најмлађи син великог жупана Стефана Немање из његовог другог брака са Аном Арпад Комнен, (Андрејић, 2010, стр. 62–65) Растко је рођен у Расу 1169–1175. године. Немања је у време рођења најмлађег сина имао 57–62 године живота, а Ана је имала 39–45 година. После достизања пунолетства, Растко је добио на управу Хум и Захумље као удеону област, 1188–1190 године, а у време власти византијског цара Исака II Анђела. Године 1191. године, велики жупан Стефан Немања је поражен на Морави од стране византијског цара Исака II. Цар Исак се састао са својим тастом, угарским краљем Белом III на Сави и закључен је мир са Србима, а царева синовница Евдокија, кћер протераног Алексија III, удата је за Немањиног сина Стефана Немању II /Првовенчаног/. Исте године, Сава је позван од родитеља у престоно место Рас да би одатле избегао на Св. Гору Атоску, у руски манастир Св. Пантелејмона, а потом у манастир Ватопед где је замонашен под именом Сава. Сматра се, на основу тврдњи његових биографа, да је хумски кнез Растко избегао на Атос због великог верског ревновања и љубави према Богу. Међутим, може се наслутити да је хумски кнез Растко због одређеног понашања у сукобу цара Исака са великим жупаном Стефаном Немањом или због контакта са угарским краљем Белом III.

Врло је упадљиво да убрзо после монашког тиховања и подвизавања, 1191. године, Сава почиње често да путује и борави ван манастира Ватопеда, као и Хиландара, који је саградио са својим оцем, монахом Симеоном Немањом. Већ 1192. године монах Сава путује у **Солун** и **Цариград**.

У Солуну је „од почетка“ боравао у манастиру Филокал, који је обновио. На цариградски престо се вратио Алексије III Анђео, 1195. године, а то је убрзо условило силазак са власти великог жупана Стефана Немање. После абдикације са престола и монашења у Ватопед код Саве долази његов отац, као монах Симеон, 1196. Сава је **у Цариграду** и 1197–1198, када је **примљен код византијског цара Алексија III** и добио напуштени манастир у Милејима на Св. Гори. Том приликом је Сава цариградском манастиру Св. Богородице Евергетиде — Добротворке дао велики прилог. Са својим оцем, монахом Симеоном, завршава градњу манастира Хиландара, 1199. године. Исте године у Хиландару умире монах Симеон, као великосхимник. Сава борава **у Солуну**, 1200–1203. године, где је проглашен за архимандрита. Затим се, 1203. године, на власт вратио цар Исак II Анђео. После пада Цариграда у руке Латина, 1204. године, Сава се враћа **у Србију** са моштима Св. Симеона и похрањује их у његову задужбину, Богородичину цркву у Студеници, 1207. године. Као архимандрит Сава напушта манастир Студеницу и одлази поново у Св. Гору, **у Кареју**. И после женидбе Стефана Немање II са Аном Дандоло и добијања краљевске круне, 1217. године, Сава одлази на Св. Гору. Убрзо се **обратио никејском цару Теодору Ласкарису** за добијање црквене аутокефалије за Србију. Борава дуже време **у Никеји**, 1219. године, ради решавања статуса српске цркве. Из Никеје се враћа **на Св. Гору**, у манастир Хиландар, а потом одлази **у Солун**, у манастир Филокал, где борава неко време код солунског митрополита Константина Месопотамита са којим је био пријатељ од младости. У новосаграђеној епископалној цркви **у Жичи** одржава сабор Српске православне цркве. Сматра се да се принц Радослав оженио Аном Комнином, ћерком солунског цара Теодора I Анђела, 1220. године, и да је венчању присуствовао и његов стриц архиепископ Сава. Поново је код цара Теодора Ласкариса **у Никеји**, 1220. године, где је на Васкрс, 29. марта, хиротонисан за првог српског архиепископа од стране васељенског патријарха Манојла. Поготово, после хиротонисања за првог архиепископа Српске аутокефалне православне цркве, Сава наставља своја многобројна путовања која су у сагласју са положајем који је имао. Међутим, према Теодосију, архиепископ Сава је оженио и венчао синовца Радослава тек после смрти краља Стефана II Немање, 1228–1229. године. Потом, архиепископ Сава одлази на први пут у, од крсташа тек ослобођену, Св. Земљу и Јерусалим, 1229. године. **У Јерусалиму** се састао са јерусалимским патријархом Атанасијем. Постао је сабрат монаха лавре Св. Саве Јерусалимског, а затим је у Јерусалиму саградио манастир Св. Јована Богослова и у Акри манастир Св. Ђорђа. На повратку из Св. Земље архиепископ Сава је посетио цара Јована Дуку Ватаца **у Никеји** и **у Солуну** цара Теодора I Анђела. Међутим, после победе Бугара у битци на Клокотноци и погидије цара Теодора Анђела, 1230. године, у Србији је дошло до промене политике и пада краља Радослава и уздизања на престо Владислава I Немањића,

1233. године. За Владислава је била удата кћер бугарског владара Јована II Асена, 1230. године, и он је био његов штићеник. Идуће, 1234. године бугарски владар се ородио са византијским царом Јованом III Дуком Ватацом и са њим ступио у савез против Латина. Архиепископ Сава поставља на црквени престо свог сестрића Арсенија I Сремца и одлази по **други пут у Св. Земљу и Јерусалим**, 1234. године. На Васкрс, 8. априла 1235. године јерусалимски патријарх Атанасије је „пророковао“ архиепископа Саву за патријарха Срба и Бугара што су потврдили и патријарси Египта и Антиохије. По повратку из Свете Земље, патријарх Сава је у **Великом Трнову** крунисао за бугарског цара Јована II Асена, на Богојављење, 6. јануара 1236. Патријарх Сава се за живота није вратио у Србију и у Милешеву јер је умро у Великом Трнову, на Васкрс, 30. марта 1236. Његове мошти ће бити дочекане од стране краља Владислава и архиепископа Арсенија и похрањене у **Милешеву**, 6. маја 1240. (Станојевић, 1935, стр. 8; Анастасијевић, 1935, стр. 211–312; Анастасијевић, 1936, стр. 237–275; Јиречек, 1978, стр. 147–159; Милеуснић, 1989, стр. 40; Андрејић, 2004, стр. 84–87, 91–128; Андрејић, 2008 а, стр. 77–102; Андрејић, 2008 б, стр. 67–92; Андрејић, 2009, стр. 43–76; Андрејић, 2017, стр. 85–103)

О извесном самосталном и „слободном“ животу после монашења архиепископа Саве говори у својој критици охридски архиепископ Димитрије Хоматијан, 1217–1219. године: „Поодавно смо већ чули о твојој пречасности како си оставио своју земљу и родбину, наслеђе очевинско, и просто рекавши овај свет и све што је светско, те отишао на приморски Атос... Тамо си се у раној младости постригао и монашки живот примио, уједначивши се са онамошњим посницима. Тако си се и преко граница прочуо као млад монах и искушеник... Јер се после порече и оповрже... јер се чу како је посник Сава оставио и Атон... и како се вратио натраг... те како је и сам постао готово оно што је и пре био... Сава се опет настанио у Србији, посник се претвори у управника и саветника тамошњих послова, у посланика околним власницима... И сасвим се пусти у светске бриге и у светско славољубље, поче ићи на гозбе, поче јахати коње одабране, окићене и опремљене, поче водити многу свиту, поче путовати са народом, уз пратњу велику и различиту. И идући тим путем, зажеле и достојанство јерарха... И да све укратко кажем, не само да је радио противно правилима о владању реда монашкога...“ (Новаковић, 1910, стр. 4–5)

Ова критика Хоматијанова је сматрана тенденциозном јер је повезивана са његовим неслагањем и противљењем у вези добијања аутокефалије за српску цркву и хиротонисања Саве за архиепископа. Чини се да је Хоматијан у праву када каже за монаха Саву „да је радио противно правилима о владању реда монашкога“. Међутим, Хоматијан прећуткује да каже да Сава није имао статус обичног монаха. Сава је пре 1196. године постао келиот карејски.

Према *Жиїиїјима Свейої Саве* његова Карејска келија је грађена на следећи начин: „Богом изабрани монах кир Сава... преводио је помисао своју на боље... и хотећи нам собом указати сваки узор, и нашавши место пресветло и изванредно... у средини Карије, где живе свети чрнци по скитском начину у свакој тишини уједно по два или по три, и то купи од Светогораца, и сатвори себи сихастрију и у њој цркву светог Саве јерусалимског... у њој и сам тај свети /тј. Сава/ поживе по подобіју древних првих светих отаца са великом уздржљивошћу, пошћењем, бдењем, одноћним стојањем... Остаде ту са великим ћутањем... И установивши себи велики канон /правило/...“. После градње Карејске келије и цркве Св. Саве јерусалимског и писања Типика, 1199. године, Доментијан каже да је умро монах Симеон — Стефан Немања. (Доментијан, 1938, стр. 72–73, 74–75) У Карејској испосници ће боравити и Доментијан „у дане великог и благовернога кир Стефана краља Уроша, унука светог Симеона...“ где је и написао *Жиїиїје Св. Саве*. (Исто, стр. 73)

Теодосије каже да монах Сава и његов отац Симеон „од прота измолише запустеле ћелије, маслињаке и винограде што беху око Хиландара, са овим и Светог Георгија Имологите и Светог Николу у Милејима. А у Кареји купивши место од прота, многе двоспратне ћелије сазидаше ради почивања кад дођу игуман и братија манастирска. И то је све многим куповином било дано Хиландару у наследство“. (Теодосије, 1990, стр. 52) Касније се Теодосије надовезује у вези зидања Карејске испоснице монаха Саве: „У почетку рекосмо колику љубав, колику жељу имађаше свети да се од свега ослободи и да у самоћи живи у ћутању, али му игуман /у ствари Бог/ забрани то због ране младости. Затим га задржа очев долазак, служење његовој старости... а уз то путовања ка цару /Алексију III Анђелу/ /1197./ и бриге за подизање манастира /Хиландара/ /1198. и јуни 1199./... и видевши како је отац лепо стигао к Богу и испративши га, /13. фебруара 1199./ и ослободивши се свега, нађе изванредно место у месту званом Кареја, са добрим водама и плодноним дрвећем украшено, и ово купивши од прота, ћелију за ћутање себи подиже, и цркву светог и преподобнога оца Саве Јерусалимца сазида /у лето 1199./... И одрече се многа... А сам у ћелији проводећи у ћутању... и подухвати се оскудног живота и суровијег од ранијега... Јер са таквом ватреношћу после смрти преподобнога свога оца у месту томе поживе... Пошто се он тако подвизавао, навукао је многе завиднике против себе и ревнитеље на добро... И једне од тих ноћи јави му се преподобни Симеон чудесно, ходећи са неким светлим, преславно украшен неисказаним лепотама, и са пресветлим венцем светлијим од сунца...“. (Исто, стр. 62–63) Монаху Сави и у Карејску келију „многа и све више му доношаху од брата његова самодршца Стефана, јер га веома љубљаше и као анђела Божијег дојаше га се и слушаше га“. (Исто, стр. 65)

Надежда Синдик је изразила мишљење да је монах Сава карејску испосницу саградио по угледу на старе карејске испоснице после обнављања и организовања манастирског живота Хиландара, око 1200. године, „вероватно после смрти свога оца, монаха Симеона. (Синдик, 2000, стр. 351) Сава је „решио да се побрине за себе“, изашао из манастира Хиландара и саградио боровиште у Кареји стекавши велику самосталност. (Живојиновић, 1972, стр. 91)

Карејска испосница је саграђена у правоугаоној форми /12 x 6,40 м/. Састоји се од припрате, наоса и олтарског простора. Улаз је на јужној страни припрате. И припрата и наос су засведени слепим куполама без отвора. Над улазом у припрату је узидана велика мермерна плоча са преписом *Тийика Св. Саве Срѣскої*. Испод испоснице — цркве простире се подрум који је служио као костурница. Конак је био „двокрован“, на два спрата. У време краља Милутина, 1316. године, јеромонах Теодул је подигао пирг са келијама. После 1348. године сазидане су нове келије за пријем посетилаца. Испосница је у данашњем виду дело обнове из XVIII века /изгледа из 1773./ а живопис је настао крајем истог века. (Грујић, 1935, стр. 45–47; Ненадовић, 1974, стр. 174–178; Петковић, 1989, стр. 78; Ненадовић, 1989, стр. 71–77)

Управа Свете Горе Атоске налазила се у Кареји где је у првој половини IX века зачета монашка заједница. Пре стварања великих манастира у Кареји су се налазили монаси келиоти који су били потпуно слободни и независни. Према Јосифу Генесију, из X века, представници Свете Горе су били присутни на сабору у Цариграду, 843. године, што представља најстарији помен организоване монашке заједнице на Атосу. Такође, то би значило да је до настанка монаштва на Атосу дошло и пре ове године.¹ У њој је саграђена Велика средишња лавра на чијем челу је био прот који је осим управе њоме имао и одређене духовне и административне надлежности над читавом Светом Гором. Протатска црква је посвећена Успењу Пресвете Богородице и најстарија је црква саграђена у форми базилике. Света Гора је уживала потпуну самосталност, чак и у односу на патријарха. До првог уплитања царигардске Патријаршије дошло је крајем XI века. У Кареји је саграђен велики број келија које су „живеле“ по сопственим правилима. „Готово сви познати Светогорци потицали су из веома угледних породица. Своје блиставе каријере и високе положаје које су заузимали у световњаштву добровољно су заменили за монашки живот на Светој Гори“. (Живојиновић, 1972, стр. 5–11; Панајотис, 1994, стр. 21, 25, 200)

Келије — ћелије су мале просторије у манастиру или у његовој близини које су настале из жеље монаха да олакшају монашки живот, или,

¹ Постоји новије мишљење да тврдња Јосифа Генесија о појави монашке заједнице 843. године представља анахронизам и да се појава монаха треба везати за Јевтимија Новог, који је дошао на Атос 859. године. (Коматина, 2015, стр. 27–33)

напротив, да га учини још тежим. А „Келиоти су они који живе у келијама. Келије су понекад закупљивала лица која су, замонашивши се, живела у њима од властитих средстава и која су бирали овај или онај начин живота, у зависности од својих схватања: они су се или подвргавали великим лишавањима, што је захтевао и манастирски типик, или су пак водили сасвим супротан начин живота. Овакво лице, давши велики прилог за манастир, било је обавезно да даје одећу и издржавање, да олакша рад и додели слугу. Због сталног давања прилога, келиоти су били ослобођени рада, имали су слугу и друге погодности, али нису смели да улазе у манастирско двориште. Световна и духовна власт су често наметале разна ограничења келиотима, будући да су они одступали од манастирског режима. Ограничавале су број келиота, а понекад и забрањивале манастирима да их приме. По типичу, они су у потпуности зависили од игумана који их је, због нарушавања манастирских правила, могао не само лишити келије, него их и прогнати из манастира. Келиотство је најраспрострањеније било на Атосу, где су се келије од давнина закупљивале...“ (Богословски енциклопедијски речник, 2000, стр. 485)

Самостална келија /мали манастир/ састојао се од обитавалишта за живот и капеле за молитву. У њој је живео њен старешина са једним или двојицом монаха и са више послушника, његових ученика. Старешина келије је био њен законски заступник који је имао право да учествује у светогорском сабору са игуманима и исихастима. (Живојиновић, 1972, стр. 16–17)

Карејску келију Св. Саве, као и Хиландар и манастире Св. Горе Атоске, први је описао и презентовао српске средњовековне повеље Димитрије Аврамовић, 1847. године. Аврамовић је сачинио први опис Кареје, карејске келије, типика и печата Св. Саве: „Овде у Протату, или као што сви обично зову Кареји дива сабор и суд светогорски, и сваки манастир има своју земљу и свој конак... Четири су најглавнија манастира: Лавра, Ватопед, Ивер и Хиландар, што ова четири сврше, на то остали морају пристати. Код ове четворице стоји печат, који је на четири дела расечен, и сваки по један део код себе држи... Хиландар и овде има највише своје земље, коју је Св. Сава купио. У конаку хиландарском има једна црквица, која се зове Типикарница, храм је Св. Саве Освећеног. Овде у Типикарници има један на кожи написан типик /устав/, који је Св. Сава сачинио, а његов ученик преписао. У Типичу пише како се онај калуђер понашати мора, који ће овде живети и литургију вршити. Писан је год: /1199/ потпис је: + Од свих последњи Сава грешни“. Печат је од воска, као што се нацртан види на Таб. XIII под No 11. Овај је Типик више врата на храму Типикарнице на узиданој мермерној плочи изрезан, но речи су са титлама скраћене. У истом храму на иконостасу с десне стране стоји једна икона Богородичина, која Христа доји, названа: Богородица Млекопитателница. Ову је икону,

како кажу, Св. Сава из Јерусалима донео... Из Хиландарске земље исти-че вода, којом се цела Кареја напаја. Више но 20 Ђелија има овде Хилан-дар. Ове тако назване Ђелије подобне су малом конаку, где црквица има, и неколико соба, и где по двојица и тројица живе. Калуђери, који ће овде да живе, закупе од манастира Ђелију са земљом њој принадежном. Они манастиру и годишњи данак плаћају. Ови се калуђери називају Келиоти или Ђелиоти“. Аврамовић је сачинио цртеже једног жезла, једне штаке - штапа и печата Св. Саве као и печате српских повеља. Штаку — патарицу која стоји у Карејској келији, која је по њој прозвана и Патарица, Св. Сава је донео из Јерусалима. (Аврамовић, 1847, стр. 71–72) Цртеж печата Св. Саве са Карејског типика који је сачинио Аврамовић је реконструкција његовог идеалног изгледа а не стварног.

Занимљиво је навести, Аврамовић је у Хиландару описао један пан-цир — оклоп од плетене челичне жице „од неког Србског Војводе, који је после Косовопољске битке овамо дошао, те је ту и умро“, затим једну „купу од слонове кости... од Св. Симеона осталу. Она је изнутра сребром окована и позлаћена... На њој по слоновој кости изрезана је једна идила. Меркур са Дианом, два пастира, овце и козе. На поклопцу горе изрезан је грб“. Аврамовић је забележио и да „код стола Епископског стоји један жезал Св. Саве... на њему је следеће изрезано по сребрном окуву: ‘Ово жезло даровао цар Алексие Комнен светому српскоме Сави у знак царске власти постављеног игумана самовласног“. Жезло је, каже, од црног дрве-та, оковано златом и сребром и украшено драгоценим камењем, бисери-ма и мерцанима /коралима/. А, са лево стране од певнице су две свилене заставе од којих је једну даривао цар Душан: „Заставе су одозго и одоздо од црвене, а у средини од зелене свиле... само са једне стране има златан крст пришивен“. (Исто, стр. 12–13)

После изградње своје келије и при њој цркве Св. Саве Јерусалимског у Кареји, јун-август 1199. године, бивши српски принц, монах Сава је за будуће монахе који ће боравити у њој сачинио *Тийик*. Сава у Типику каже и прописује: „Потом, опет, подигох овде у Ораховици место за тиховање, Светог и преподобног оца Саве, за **дом двојици или тројици** /монаха/... Стога ову заповест дајем, свима да је знано: **нити прот да има власт над овом келијом, нити игуман светог нашег манастира** /Хиландара/... Потом, опет, овакво правило дајем да бива: да се окупе игумани светог овог манастира са свом братијом и да бирају мужа богодојажлива који је подобан живети у келији у месту том. Било да буде неко, као игуман, или други неко ко је служио у месту овом светом, да се пошаље у то место, **и он сваку слободу и власт да има над келијом** том, како и раније писасмо. **А манастир, нити игуман, да нема никакве власти над келијом том...** Због тога писах и потписах ово своје рукописаније 6707. /1199/ године од Христа. + Од свих последњи Сава грешни“. (Свети Сава, 1998, стр. 5–11)

На крају текста типика и потписа монах Сава је ставио свој кружни восачни печат који је извео својим типаром за печатење.

Монах Сава је свој печат сачинио у форми крста тако што је на воску четири пута извршио отискивање свог типара или прстена печатњака.² Печат у форми крста са Савиним монограмом је читан: „У име Оца и Сина и Светога Духа, Амин“. Типар печатњак је био мали, нешто већи од 1 x 1 центиметар. Имао је квадратну главу на којој је била једна оквирна линија и натпис *с ѓ ѓ* урезан у негативу у коме су прво *ѓ* и *ѓ* исписани повезано. У питању је монограмни печат где цело поље захвата само стилизовано име власника.³ (Поповић, 1924, стр. 248–250; Дурковић-Јакшић, 1980, стр. 19–20; Синдик, 1998, стр. 135–140; Синдик, 2000, стр. 231, сл. 1)

Дакле, у питању је приватни типар или печатњак келиота Саве. У оба случаја значи, типар принца монаха — келиота Саве или ручни прстен печатњак био је од злата.⁴ Потпуно читање овог печата као да није до сада извршено. Овај Савин печат се мора правилно читати и то на следећи начин:

У ИМЕ ОЦА — **САВА**

И СИНА — **САВА**

И СВЕТОГА ДУХА — **САВА**

АМИН — **САВА**

Очигледно, у питању је типар монаха Саве који је поседовао и пре писања *Карејској ѿиѿиѿа*. Поставља се логично питање како је Сава као монах манастира Ватопеда, па и Хиландара, могао имати право на свој печат? Уколико је Сава био келиот, онда ово питање није сврсисходно. Исто тако, ни врло тешка оптужба охридског архиепископа Димитрија Хоматијана није била оправдана.

² На крају преписа *Карејској ѿиѿиѿа* који је сачинио истакнути руски јеромонах Арсеније Суханов, 1654. године, нацртан је восачни печат са четири монограма Сава, али квадратне форме. Крстаста форма унутар квадрата је формирана утискивањем монограма Сава у угловима. (Целебѿић, 2015, стр. 526) Овакво подражавање Савиног печата на *Карејском ѿиѿиѿу* Суханова мора се тумачити као његов превид.

³ Због начина и положаја на који је постављен печат, па и самог типика, њихову аутентичност је оспоравао прота Стеван Димитријевић (Димитријевић, 1929, стр. 114–117) Треба имати у виду да је Димитрије Аврамовић у Хиландару чуо а потом записао да га је „Св. Сава сачинио, а његов ученик преписао“. То би значило да је, ако је у питању препис, и он настао за живота Св. Саве, свакако, у првој половини XIII века.

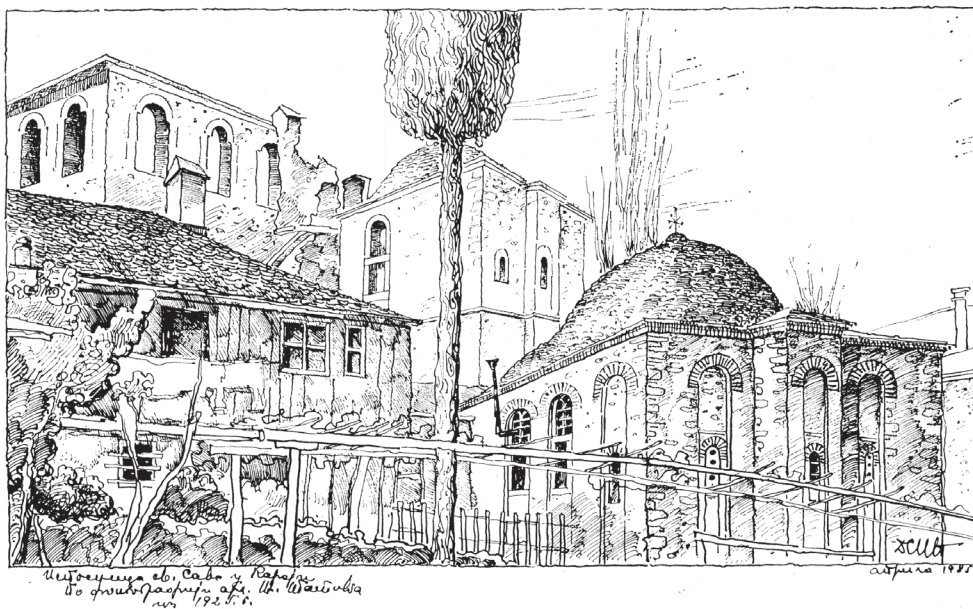
⁴ И мали типар бившег српског кнеза Строимира (*о. 829. + 896–897. кнез: 851–855–856) био је од злата. (Živković, 2007, стр. 23, 29) По свему судећи, бивши кнез Строимир је био замонашен а потом је добио статус келиота тако да је у питању његов келиотски печатњак. О постојању раних монашких заједница код Словена говори живот Светог Григорија Декаполита. Григорије је живео у Солуну а око 836–837. године је одлучио да из њега крене „са једним учеником ка горама словенских предела“. Ти словенски предели су се налазили северозападно од Солуна. (Коматина, 2015, стр. 29) Свакако не близу Солуна.

Резиме

После одласка у Свету Гору и замонашења у манастиру Ватопеду млади монах Сава, некадашњи принц Растко, најмлађи син српског великог жупана Стефана Немање, са осталом сабраћом, упражњавао је прописане облике живота и послушања, практиковао строги пост, молитве и ноћна бдења, испољавао кроткост и ревност, умртвљавао и мучио тело тако што је ходао бос по камењу, одевао се грубом власеницом и излагао мразу. Сви извори јасно упућују да је Сава неке периоде свог живота провео у најзначајнијим средиштима монашке аскезе свога доба и да је карактер Савиног пустиножителства одредила околност да је он био изданак владарске породице а потом и поглавар цркве. Сава је приман као званична личност, са највишим почастима, примереним његовом пореклу и рангу и може се говорити о једној врсти 'аристократског еремитизма', који је био познат на Атосу. Имајући у виду самосвојност српског манастира Хиландара на Св. Гори у контексту идеолошког владарског програма српских владара у истицању самосвојности државе, на томе правцу је уследила и изградња хиландарске келије са црквом монаха Саве и конацима у Кареји.

О извесном самосталном и „слободном“ животу после монашења архиепископа Саве говори у својој критици охридски архиепископ Димитрије Хоматијан, 1217–1219. године. Критика Хоматијанова је сматрана тенденциозном јер је повезивана са његовим неслагањем и противљењем у вези добијања аутокефалије за српску цркву. Хоматијан прећуткује да каже да Сава није имао статус обичног монаха. Сава је пре 1196. године постао келиот карејски. Карејске келије су грађене или су их понекад закупљивала лица која су имала знатно порекло, замонашивши се, живела у њима од властитих средстава и која су бирала овај или онај начин живота, ослобођени рада имала право на посебну исхрану, кочије и монашку и другу пратњу, уживање слободе кретање уз обавезу да се јаве само карејском проту. Сава је као келиот и старешина своје Карејске келије био њен законски заступник, имао право да учествује у светогорском сабору и право на сопствени печат. На основу тог права је сачинио и Типик који је оверио својим монограмом „Сава“ крстоликим печатењем: „У име Оца — Сава, и Сина — Сава, и Светога Духа — Сава, Амин — Сава“.

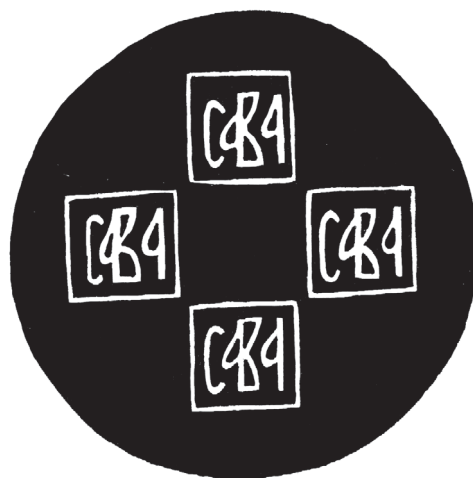
На овај, сматрамо, прави начин се истиче велика злонамерност и негира оправданост тешке оптужбе на рачун архиепископа Саве I од стране охридског архиепископа Димитрија Хоматијана.

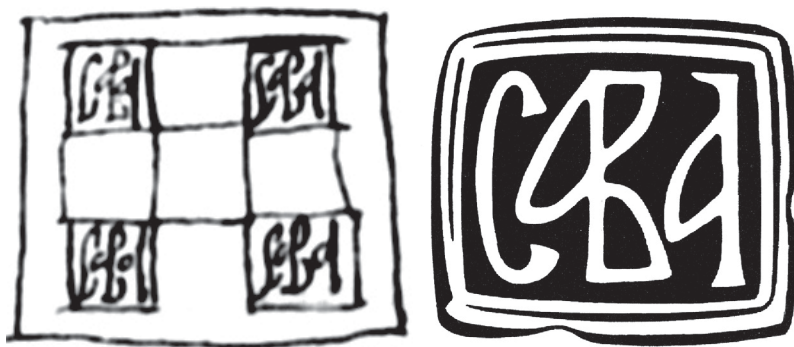
Слика 1: Комплекс Карејске исјоснице, према И. Ташићу

Слика 2: Данашњи изглед Карејске исјоснице

Слика 3 и 4: Печат Св. Саве на Карејском тийику
и схема идеалне реконструкције

Слика 5 и 6: Койија печатѝа йрема А. Суханова из 1654. йодине
и монойрам Св. Саве на њеіовом келийском тиййару од злайѝа

Извори и литература

- Аврамовић, Д. (1847). *Описаніе древностии србски у Светои (Атонскои) Гори*. Београд: Књажеско српска књигопечатња.
- Анастасијевић, Д. (1935). Је ли свети Сава крунисао Првовенчаног?. *Боїословље*, X.
- Анастасијевић, Д. (1936). Свети Сава је умро 1236. године. *Боїословље*, XI.
- Андрејић, Ж. (2004). *Свейѣи Сава*. Рача.
- Андрејић, Ж. (2008а). Размишљање о датуму смрти Светог Саве према подацима Доментијана и Теодосија. *Известија на регионален исторически музеи*, XXIII.
- Андрејић, Ж. (2008б). Размишљање о датуму смрти и хиротонисању Светог Саве за првог патријарха Срба и Бугара. *Брайсѣиво*, XII.
- Андрејић, Ж. (2009). Србија и Свети Сава између Византије, Угарске и Бугарске. *Брайсѣиво*, XIII.
- Андрејић, Ж. (2010). О пореклу великог жупана Стефана Немање. *Брайсѣиво*, XIV.
- Андрејић, Ж. (2017). Архиепископ Сава I — двоструки пријатељ византијског цара Теодора I Ласкариса. *Новоїазарски зборник*, 40.
- Доментијан. (1938). *Живойѣи Св. Саве и Св. Симеона*, Л. Мирковић (прир.), Београд.
- Богдановић, Д. (1968) Предговор. *Свейѣи Сава, Сабрани сѣиси*. Београд.
- Грујић, Р. (1935). Царица Јелена и ћелија Св. Саве у Кареји. *Гласник скої-скої научної друшѣива*, XIV.
- Велики ѣравославни боїословски енциклоїедијски речник* I. Нови Сад 2000.
- Димитријевић, С. (1929). Грб српске патријаршије. *Боїословље*, IV.
- Дурковић-Јакшић, Љ. (1980). Почетак српског екслидриса. *Археоїрафски ѣролози*, 2.
- Živković, T. (2007). The golden seal of Stroimir. *Исѣоријски часоїис*, LV.
- Живоїиновић, М. (1972). *Свейѣорске келије и ѣирѣови у средњем веку*. Београд: Византолошки институт.
- Јиречек, К. (1978). *Исѣорија Срба*, I. Београд.
- Коматина, П. (2015). О првом помену монаштва на Атону. У *Періволос, I. Зборник у часѣи Мирјане Живоїиновић*. Београд.
- Максимовић, Љ. (2000). Хиландар и српска владарска идеологија. У *Осам векова Хиландара*. Београд.
- Милеуснић, С. (1989). *Свейѣи Срби*. Крагујевац.

- Мошин, В., Ћирковић, С., Синдик Д. (2011). *Зборник средњовековних ћириличних њовеља и њисама Србије, Босне и Дубровника*, I. Београд.
- Ненадовић, С. (1974). Архитектура Хиландара — цркве и параклиси. *Хиландарски зборник*, 3.
- Ненадовић, С. (1989). Прилог за историју сихастрије Светог Саве у Кареји. *Хиландарски зборник*, 7.
- Новаковић, С. (1910). Протест Димитрија Хоматијана, архиепископа Охридског. *Српски Сион*, 1.
- Oikonomidis, N. (2000). Le bateau de Chilandar. У *Осам векова Хиландара*. Београд.
- Панајотис, Х. (1994). *Свeйша Гора Айонска*. Београд.
- Петковић, С. (1989). *Хиландар*. Београд.
- Поповић, Д. (2002). Пустиножителство Светог Саве Српског. *Лицеум*, 7.
- Поповић, Ј. П. (1924). Печат светог Саве. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. 4.
- Свети Сава. (1998). *Сабрана дела*. Т. Јовановић (ур.), Београд.
- Синдик, Д. (1998). Печат светог Саве на Карејском типикy. У *Свeйши Сава у српској историји и ѡредању*. Београд.
- Синдик, Д. (2000). Српски средњовековни печати у манастиру Хиландару. У *Осам векова Хиландара*. Београд.
- Синдик, Н. (2000). Скрипторијум и библиотека испоснице Св. Саве у Кареји с посебним освртом на период од XVII до XIX века. У *Осам векова Хиландара*. Београд.
- Станојевић, С. (1935). *Свeйши Сава*. Београд.
- Теодосије (1990). *Жићије Свeйшої Саве*. Д. Богдановић (ур.), Београд.
- Целебдић, Д. (2015). Карејски типик у препису Јеромонаха Арсенија Саханова. У *Періволос, II, Зборник у часи Мирјане Живојиновић*. Београд.

A Special Monastic Status of the Monk Sava of Athos, His Karyes Seal and the Accusations of Demetrios Chomatianos

After departure to Holy Mount Athos and becoming a monk in Vatopedi monastery, a young monk Sava, former Prince Rastko, the youngest son of the Grand Prince Stefan Nemanja, performed, along with other coreligionists, prescribed way of life and obedience, practised strict fasts, prayers and night vigils, expressed forbearance and devotion, deadened and tortured his body by walking barefoot across stones, wore coarse cloth and exposed himself to chill. All the sources tell that Sava spent some periods of his life in the most important centres of monastic asceticism of that time and that the character of his reclusive life was determined by the fact that he was the offspring of the family of rulers and then the head of the church. Sava was received as an official, with highest honours, in accordance with his descent and position, and one can speak about some kind of 'aristocratic eremitism' which was well-known on Athos. Having regard to the autonomy of Serbian monastery of Hilandar on the Holy Mount Athos in the context of ideological imperial programme of Serbian rulers concerning highlighting the identity of the state, the building of Hilandar cell with a church of monk Sava and shelters in Karyes was a logical result.

Ohrid archbishop Demetrios Chomatianos (1217–1219), in his criticism, talks about certain autonomous and "free" life of archbishop Sava after his becoming a monk. The criticism of Chomatianos was considered tendentious because it was associated with his disapproval of and opposition to the independence of the Church of Serbia. Chomatianos failed to mention that Sava did not have the status of an ordinary monk. Sava became Karyes monk with a special status before 1196. Karyes cells were built or were hired by people of remarkable origin, who became monks and lived there from their own resources, chose this or that way of life; exempt from labour they were entitled to special nourishment, carriage and monastic and other accompaniment, as well as to the right of free movement with an only obligation of informing the dean about that. As a monk of a special monastic status and the elder of his Karyes cell, Sava was its legal representative and he had the right to participate in the assembly of the Holy Mount Athos and the right to have his own seal. On account of this right he made the Typikon which he validated with

his monogram “Sava” by cross like sealing: “In the name of the Father — Sava, and of the Son — Sava, and of the Holy Spirit — Sava, Amen — Sava.”

In this way, which we believe to be the right one, great viciousness of Ohrid archbishop Demetrious Chomatianos is emphasized and the justification of his strong accusations against the archbishop Sava I is denied.

Key words: Rastko, monk Sava, Vatopedi, Hilandar, Karyes, Karyes cell, kelliots, the Karyes Typikon, seal of kelliots Sava.

Датум пријема чланка: 15. 04. 2019.

Датум прихватања чланка за објављивање: 07. 10. 2019.